

УДК 378.1(477)

DOI: 10.32342/2522-4115-2020-1-19-25

Я.С. ЛУКАЦЬКА,

аспірант кафедри інноваційних технологій з педагогіки, психології та соціальної роботи ВНЗ «Університет імені Альфреда Нобеля» (м. Дніпро)

ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

У статті розглянуто особливості навчання іноземних студентів у закладах вищої освіти України, що є актуальним питанням через зростання міжнародної мобільності студентів після підписання Україною Болонської декларації. Окреслено проблеми, що виникають у викладачів у роботі з іноземними студентами, а саме, проблеми психологічної і фізіологічної адаптації, академічної адаптації, особливості міжкультурної комунікації, методичні та методологічні аспекти роботи викладачів. Проаналізовано дослідження цього питання вітчизняними і зарубіжними вченими та визначено шляхи розв'язання проблем. Викладачі мають допомагати студентам в адаптації до перебування в країні, подоланні психологічних та фізіологічних труднощів як під час навчального процесу, так і у виховній роботі; у здійсненні академічної адаптації, використовуючи роботу на підготовчому відділенні, адаптуючи навчальний матеріал до роботи з різними категоріями іноземних студентів; значну роль в цьому питанні відіграє вдосконалення викладання української мови як іноземної, приділення уваги історичним і культурологічним аспектам у викладанні цього предмету, адаптації навчального матеріалу до потреб іноземних студентів. Важливо також приділяти увагу аспектам міжкультурної комунікації як процесу взаємозв'язку та взаємодії представників різних культур, що вимагає значного розвитку етнополітичного усвідомлення, толерантного ставлення до іншої культури, національних звичаїв, традицій; не останніми є методичні та методологічні особливості роботи з іноземними студентами, що вимагають від викладача додаткової методичної, організаційної роботи, необхідності у вільному володінні іноземними мовами, неперервній самоосвіті та підвищенні кваліфікації. Усі вищезазначені аспекти сприяють полегшенню періоду адаптації, роблять заняття більш ефективними, що допомагає підвищенню якості процесу навчання, в результаті чого відбувається покращення академічних набутків. Це сприяє якісному формуванню професійної компетентності і професійної підготовки іноземних студентів.

Ключові слова: іноземний студент, міжнародна мобільність, професійна підготовка, адаптація, академічна адаптація, міжкультурна комунікація, методика і методологія.

В статье рассмотрены особенности обучения иностранных студентов в учреждениях высшего образования Украины, что является актуальным вопросом из-за роста международной мобильности студентов после подписания Украиной Болонской декларации. Автором представлены проблемы, возникающие у преподавателей в работе с иностранными студентами, а именно, проблемы психологической и физиологической адаптации, академической адаптации, особенности межкультурной коммуникации, методические и методологические аспекты работы преподавателей. Проанализированы исследования этого вопроса отечественными и зарубежными учеными и определены пути решения проблем. Преподаватели должны оказывать помощь студентам в адаптации к пребыванию в стране, преодолению психологических и физиологических трудностей как во время учебного процесса, так и в воспитательной работе, академической адаптации, используя работу на подготовительном отделении, адаптируя учебный материал для работы с различными категориями иностранных студентов. Значительную роль в этом вопросе играет совершенствование преподавания украинского языка как иностранного, внимание к историческим и культурологическим аспек-

там в преподавании этого предмета, в адаптации учебного материала к потребностям иностранных студентов. Важно уделять внимание аспектам межкультурной коммуникации как процесса взаимосвязи и взаимодействия представителей различных культур, что требует значительного развития этнополитического сознания, толерантного отношения к другой культуре, национальным обычаям, традициям; важны также методические и методологические особенности работы с иностранными студентами, которые требуют от преподавателя дополнительной методической, организационной работы, необходимости в свободном владении иностранными языками, непрерывном самообразовании и повышении квалификации. Все вышеуказанные аспекты способствуют облегчению периода адаптации, делают занятия более эффективными, что помогает повышению качества процесса обучения, в результате чего происходит улучшение академических достижений, а также способствует качественному формированию профессиональной компетентности и профессиональной подготовки иностранных студентов.

Ключевые слова: иностранный студент, международная мобильность, профессиональная подготовка, адаптация, академическая адаптация, межкультурная коммуникация, методика и методология.

Постановка проблеми. Через процеси глобалізації сучасного світу, що неперервно відбуваються, міжнародна мобільність студентів інтенсифікується кожного року. У період 1999–2020 рр. Болонська реформа призвела до створення загальноєвропейської зони вищої освіти, коли відсоток іноземних студентів значно зріс в усіх країнах, і інтернаціоналізація вищої освіти стала розглядатися як перехідний етап, що може вплинути на освітню систему, зробивши її повністю інтернаціональною [1, с. 81]. Після підписання українською владою Болонської декларації у 2005 р. в Україні почала значно збільшуватися кількість іноземних студентів з усього світу. Згідно з даними Українського державного центру міжнародної освіти при Міністерстві освіти і науки України сьогодні в країні навчається більше 75 тисяч іноземних студентів з 154 країн світу [2]. Іноземні студенти є дуже важливими для освітньої системи України, по-перше, через підвищення академічного престижу та фінансових переваг для вишів і держави в цілому. По-друге, вони збагачують культуру закладу вищої освіти своїм культурним і етнічним досвідом, це допомагає українським студентам розвивати своє міжкультурне сприйняття та навички роботи з інтернаціональним суспільством. По-третє, іноземні студенти становлять економічну цінність через витрати на проживання та навчальні матеріали.

Професійна підготовка іноземних студентів у будь-якому закладі базується на науково-теоретичних основах професійної підготовки кожної конкретної спеціальності і, безумовно, є складним завданням. Науково-педагогічні працівники та адміністрація закладів вищої освіти зіштовхуються з низкою проблем у роботі з іноземними студентами, що зумовлені труднощами адаптації, особливостями міжкультурного спілкування, мовним питанням, методичним забезпеченням, досвідом роботи з іноземними студентами, попередньою базою знань студентів, особливостями організації навчання та багатьма іншими чинниками. Іноземні студенти також стикаються з певними труднощами, а саме, новим середовищем, мовним та культурним бар'єрами, стилем викладання, побутовими особливостями, що не можуть не мати впливу на навчальний процес. Усі ці особливості мають бути враховані при побудові навчального процесу з іноземними студентами, щоб зробити його максимально продуктивним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості навчання іноземних студентів у закладах вищої освіти проаналізовано у працях О. Адаменко, Н. Булгакової, С. Варави, В. Груцяк, Т. Дементьєва, О. Палки, М. Разорьонової, І. Христинко та ін. Проблемам адаптації приділяли увагу А. Андреева, І. Бех, В. Сорочинська, І. Шаповал, Н. Булгакова, І. Сладких, розвитку пізнавальної діяльності іноземних студентів – Л. Хаткова, особливостям спілкування з іноземними студентами – О. Тетянченко, О. Пальчикова; проблемам подолання культурних бар'єрів та конфліктів у міжкультурному спілкуванні присвячено праці А. Григорян, І. Дирди, Л. Самовара, Ж. Рагріної, В. Фурманової; питання організації навчального процесу іноземних студентів вивчали В. Тарасенко, Л. Рибаченко, Т. Дементьєва, Є. Степанов, Д. Порох, Т. Довгодько, О. Коротун, О. Резван. Більшість дослідників наголошують на важливості приділення уваги адаптаційним проблемам, міжкультурній комунікації, методологічним аспектам при роботі з іноземними студентами [3; 4; 5]. Для української освіт-

ньої системи може бути корисним досвід у навчанні іноземних студентів зарубіжних науковців, що також приділяли увагу вивченню аспектів цієї проблеми (Е. Волкер, С. Сполдінг, М. Флек, М. Бергельсон, Р. Гестеланд, Е. Холл, Р. Льюїс, М. Мід).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значний попередній досвід українських і зарубіжних вчених при вивченні питання навчання іноземних студентів, проблема наразі залишається актуальною і потребує детального розгляду, а саме, у визначенні шляхів полегшення академічної адаптації, міжкультурної комунікації викладачів і студентів, організації методичної і методологічної роботи.

Мета статті полягає в аналізі проблем і особливостей навчання іноземних студентів у закладах вищої освіти України та визначенні шляхів підвищення якості навчального процесу для здійснення успішної підготовки фахівців.

Виклад основного матеріалу. Професійна підготовка іноземних студентів ставить на меті професійне становлення і розвиток особистості, студент оволодіває знаннями, уміннями та навичками з конкретної спеціальності, але становлення спеціаліста не є можливим без набуття інших компетентностей, що дозволяють ефективно брати участь у різних заходах соціального та трудового життя [6, с.1]. У тлумачному словнику запропоновано кілька визначень професійної освіти: 1) сукупність знань і вмінь, оволодіння якими дає змогу працювати спеціалістом вищої і середньої кваліфікації; 2) підготовка в навчальних закладах спеціалістів для трудової діяльності в певній галузі народного господарства, науки, культури; 3) складова системи освіти [7, с.374]. Для успішного оволодіння професійною освітою для іноземних студентів мають бути створені максимально комфортні умови для навчання і загального перебування в країні. І першим ключовим аспектом в цьому питанні є адаптація іноземного студента. Адаптація – це результат взаємодії особистості і навколишнього середовища, який забезпечує оптимальне пристосування до життєдіяльності.

Труднощі адаптації іноземних студентів взаємообумовлені і являють собою психологічний бар'єр, подолання якого пов'язане з особистісними, емоційними, інтелектуальними та фізичними навантаженнями.

Мовна адаптація та подолання мовного бар'єра є одними із найскладніших проблем, розв'язання яких значно поліпшує якість навчального процесу та загальне перебування іноземного студента в реаліях України. Для цього, окрім організації занять з української мови на підготовчому відділенні, інтенсифікації вивчення мови протягом 1–4 курсів, здійснюються заходи популяризації української мови і культури на заняттях з соціально-гуманітарних дисциплін, залучення іноземних студентів до виховних заходів, позанавчальної роботи тощо.

Рис. 1. Адаптаційні проблеми, що виникають на різних етапах перебування іноземних студентів в Україні

Кліматичні умови мають значний вплив на процес адаптації, велика кількість іноземних студентів приїждять в Україну з кардинально інших кліматичних зон (Індія, Марокко, Туніс, Нігерія, Єгипет, Туреччина, Ізраїль, Китай), їм доводиться звикати до низьких температур і обмеження життєвого простору в зимовий період.

Іноземні студенти відчувають кулінарні труднощі через неможливість вживати звичну їжу; різниця в одязі може створювати психологічні труднощі через те, що деякі студенти звикли до більш закритого одягу в рідних країнах, а також незручність зимового одягу за відсутності його в рідній місцевості; труднощі в організації побуту виникають через різні національні традиції життя і відпочинку, відсутність допомоги або контролю з боку родичів. Комунікативні труднощі (з адміністрацією вишу, викладачами, в групі зі студентами, в гуртожитку та з незнайомими в магазинах і транспорті), важкість адаптації в іноземному соціумі значно впливають на повсякденне життя і, відповідно, на навчальний процес. До цього додаються релігійні відмінності, що суттєво визначають стиль життя, поведінки, комунікації в суспільстві.

Основне навантаження, пов'язане з навчальним процесом і адаптацією іноземних студентів, покладене на заклади вищої освіти, де вони навчаються. Процес адаптації іноземних студентів до освітнього середовища вишу має бути організованим, цілеспрямованим, комплексним. Для подолання адаптаційних проблем іноземних студентів в українських вишах необхідно, по-перше, вдосконалювати систему навчання української мови, по-друге, викладати спеціальні країнознавчі курси, що будуть знайомити іноземних студентів зі сферою традицій, звичаїв місцевого населення, особливостей взаємодії з різними людьми під час занять, у громадських місцях, гуртожитку; по-третє, створювати умови для індивідуальної допомоги кожному іноземному студенту при виникненні тих чи інших проблем в адаптації до навчальної, побутової, дозвільної діяльності. Успішна адаптація забезпечує як високу результативність професійної підготовки, так і формування доброзичливого ставлення до України після повернення на батьківщину.

Варто приділити увагу питанню академічної адаптації – знайомству та пристосуванню іноземних студентів до української освітньої системи, освітніх стандартів, організації навчального процесу, методики проведення занять. Академічна адаптація іноземних студентів до вивчення дисциплін включає в себе пристосування студента до незнайомої системи навчання, характеру, змісту та умов організації навчального процесу; засвоєння великого обсягу знань, аналізу наукового матеріалу нерідною мовою; засвоєння норм та правил професійного середовища; формуванню у студентів навичок самостійної навчальної та наукової роботи [8, с.301]. Певна частина тих, хто починають навчання в Україні, мають недостатню базову підготовку зі шкільних дисциплін. У цих умовах для вирівнювання знань іноземців, що приїхали на навчання, до необхідного та достатнього рівня відіграють заняття на підготовчих відділеннях, які мають ефективність. Без сумніву, значну проблему для викладача становить різна базова підготовка студентів через те, що в одній студентській групі навчаються представники різних країн і, відповідно, вимоги до отриманої ними середньої освіти були також різними. Як результат, виникають проблеми в розумінні нового матеріалу, коли необхідним є синтез і аналіз знань з різних, вивчених у школі дисциплін. Успішність навчання іноземних студентів визначається готовністю до тих прийомів і методів навчання, що прийняті в конкретному закладі вищої освіти. Для більш ефективного формування предметних знань викладачам необхідно адаптувати лекції за фахом, враховуючи рівень володіння українською або англійською мовами студентами; визначити конкретні питання за темами, що спрямовані на самостійну роботу студента; вносити елементи наочності для кращого засвоєння нових понять, термінів.

Також слід зазначити ряд проблем, що виникають при викладанні іноземним студентам української мови в реаліях сучасної України. Незважаючи на попит, методика і практика викладання української мови як іноземної не набули належної бази, а технологія викладання предмета не розроблена достатньо. Основне завдання при викладанні української мови як іноземної «навчити студентів не тільки основ

іноземної мови, а й з цікавістю та ентузіазмом спілкуватися іноземною мовою, як на професійні теми, так і в ситуаціях повсякденного життя. Іноземні студенти повинні розуміти мову, а також правильно будувати своє повідомлення у відповідь, яке має відповідати культурі співрозмовника» [9, с. 23]. Перша проблема, з якою мають справу викладачі української мови як іноземної – це вибір підручників, що відповідають їх потребам. При виборі підручника кожному викладачу необхідно вивчити базові знання студентів, з якими буде відбуватися робота, врахувати, яка мова є для студентів рідною, зважати на майбутню спеціальність та спиратися на навантаження в навчальному плані, що виділене на вивчення української мови як іноземної. Значна проблема, яка виникає у викладачів української мови як іноземної – мотивувати студентів вивчати українську мову в умовах білінгвізму, що склалися в деяких регіонах України. Іноземні студенти, які, спілкуючись за межами аудиторії, чують переважно російську мову, втрачають мотивацію вивчати українську. Так, викладачам потрібно докладати зусиль для того, щоб зацікавити студентів, відсутність мотивації негативно відображається на якості навчального процесу. Зацікавити студентів, спонукати їх до вивчення саме української мови потрібно через культурологічні аспекти, що мають вводитися в лексико-граматичний контекст навчання мови: цікаві факти про Україну, історії про відомих українців-сучасників, рецепти української кухні, сучасні українські пісні, видатні місця країни – все те, що оточує іноземних студентів, які живуть в Україні. Зацікавивши студентів викладачу буде набагато легше навчати мови, розвивати комунікативні навички, бо зацікавленість певними фактами спонукатиме поглибити знання мови.

У процесі формування професійної компетентності іноземних студентів міжкультурна комунікація відіграє провідну роль. Міжкультурна комунікація – це процес взаємозв'язку та взаємодії представників різних культур. Це специфічна суб'єкт-суб'єктна взаємодія, у якій відбувається обмін інформацією, досвідом, уміннями й навичками носіїв різних типів культур [10, с. 273]. Міжкультурну комунікацію розглядаємо як поліфункціональне явище, що містить норми і принципи комунікативної поведінки в середовищі іншої культури, виховання якостей емпатії, співчуття. Відносини в процесі міжкультурної комунікації вимагають високого розвитку етнополітичного усвідомлення і мислення, почуттів, потреб, толерантного ставлення до іншої культури, національних звичаїв, традицій. При цьому важливим є знання історії та культури народів, уміння вести міжкультурний діалог, толерантність щодо представників інших націй, вміння коректно вести дискусію, відстоювати і пропагувати свої переконання. Проблема міжкультурної комунікації не зведена лише до мовної проблеми. Знання мови носія іншої культури необхідне, але для адекватного порозуміння учасників комунікативного процесу не є достатнім. Для іноземних студентів подолання культурного бар'єра є набагато складнішим, ніж подолання мовного, тому викладачі вишів мають необхідність організувати процес навчання таким чином, щоб студенти – представники інших культур оволоділи на належному рівні навичками міжкультурної комунікації. Культура нації формується за такими ознаками, як мислення, національний характер, невербальні засоби спілкування, сприйняття навколишнього світу, ціннісні орієнтації, норми поведінки, соціальні відносини. Іноземним студентам необхідно допомагати долучатися до національних цінностей, розуміти світогляд людей, вивчати традиції. На це мають бути спрямовані культурно-виховні заходи, до яких долучаються іноземні студенти, це екскурсії до музеїв, відвідування театрів, вивчення фольклору, тижні української мови, культури, участь у заходах до українських державних і народних свят, участь у студентському самоврядуванні. Розвиток міжкультурної комунікації іноземних студентів, вивчення особливостей інших культур, їх закономірностей, функціонування та розвитку допомагає інтегруватися в суспільство, зіставляючи культури, розуміти сучасний спосіб життя в країні, що, у свою чергу, поліпшує академічні набутки студентів, трансформує ставлення до світу й інших людей, кардинально змінює ставлення до життєвих ситуацій.

Також варто зазначити ряд методичних і методологічних проблем, що мають місце в роботі з іноземними студентами. Проблема відмінності освітніх програм, навчальних пла-

нів вітчизняних і зарубіжних вишів є особливо актуальною для студентів, що навчаються в рамках академічних обмінів або спеціальних програм і проводять в українських освітніх закладах від декількох тижнів до декількох семестрів, тобто не весь цикл навчання. Робоча програма дисципліни передбачає наявність знань, отриманих раніше при вивченні інших навчальних предметів. Різниця форм і методів побудови самого навчального процесу іноді знижує успішність іноземних студентів.

Рівень базової підготовки іноземних студентів може значно відрізнятись, тому при плануванні навчального процесу викладачам треба виділяти аудиторний час на необхідні додаткові пояснення і обов'язково практикувати проведення індивідуальних або групових консультацій. Навчальний матеріал на початковому етапі має характеризуватися відносною відкритістю, здатністю до його розширення на наступних етапах навчання [11, с. 196]. **У деяких випадках можливе використання модульного навчання, за допомогою якого студент може самостійно працювати за запропонованою йому індивідуальною навчальною програмою, що включає в себе цільовий план занять і необхідну інформацію.**

Відсутність спеціальних навчально-методичних матеріалів іноземними мовами і вимушене читання неадаптованих текстів українською мовою ускладнює іноземцям навчальний процес. Для розв'язання проблеми пропонується видання методичних посібників, довідників, навчальних словників термінів за фахом. Крім вищезазначеного, в навчально-методичний комплекс дисципліни мають входити курс лекцій, завдання для виконання в аудиторії і самостійної роботи, а також перелік питань до іспиту, створені спеціально для іноземних студентів.

Багатьом іноземним студентам доводиться працювати паралельно з навчанням, тож проблеми отримання роботи та самореалізації, пов'язані зі знанням української мови, також слід враховувати. Їх розв'язання значно залежить від політичної та економічної кон'юнктури, тоді як знання англійської мови в поєднанні з професійними навичками є універсальним інструментом отримання роботи в більшості країн світу.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, враховуючи вищевикладені проблеми, з якими зустрічаються іноземні студенти під час отримання вищої освіти в Україні, можна констатувати необхідність створення ряду умов для оптимізації процесу навчання та адаптації іноземних студентів до навчального процесу. За допомогою вивчення української мови, культури, історії, традицій, чітко організованої виховної роботи, додаткової організаційної роботи викладачів можливо створити умови, що дозволяють підвищити рівень навчання за спеціальністю, розширити світогляд, розвивати позитивне ставлення до країни навчання і підвищити мотивацію до подальшого навчання. Це дозволить полегшити період адаптації, опанувати необхідні знання, вміння і навички, зробити заняття більш ефективними і цікавими, що, у свою чергу, сприятиме якісному формуванню професійної компетентності і професійної підготовки іноземних студентів.

Список використаної літератури

1. Mykhovych I. International mobility as a means of ensuring inclusive global higher educational space. / I. Mykhovych // *Advanced Education*. – 2019. – Issue 12. – P. 80–86.
2. Іноземні студенти в Україні. Український державний центр міжнародної освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://studyinukraine.gov.ua/zhittya-v-ukraini/inozemni-studenti-v-ukraini/> (Дата звернення 01 квітня 2020 р.).
3. Дирда І.А. Проблема міжкультурної комунікації в освіті / І.А. Дирда // *Педагогічний процес: теорія і практика*. – 2014. – Вип. 1. – С. 34–39.
4. Пальчикова О.О. Реалізація крос-культурного підходу до навчання української мови іноземних студентів: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / О.О. Пальчикова. – К., 2016.
5. Рагріна Ж.М. Підготовка майбутніх іноземних спеціалістів-медиків до професійного спілкування: дис. ... канд. пед. наук / Ж.М. Рагріна. – Запоріжжя, 2017. – 298 с.
6. Recommendation of the European Parliament and of the Council of 18 December 2006 on key competences for lifelong learning // *Official Journal of the European Union*. – L 394/10. – 2006. – 9 p.

7. Професійна освіта: тлумачний словник [уклад. І.М. Забіяка та ін.; за ред. І.М. Забіяка]. – К.: Арій, 2007. – 510 с.

8. Шмоніна Т.А. Академічна адаптація іноземних студентів до вивчення природничих дисциплін у ВНЗ України / Т.А. Шмоніна, О.Ю. Свистунов // Наукові записки. Сер.: Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2016. – Вип. 9. – Част. 2. – 312 с.

9. Зозуля І. Основні сучасні методи викладання української мови як іноземної / І. Зозуля, О. Присяжна, Л. Солодар // Теорія і практика викладання української мови як іноземної. – 2014. – №9. – С. 22–27.

10. Подольська Є.А. Кредитно-модульний курс культурології: навч. посіб. / Є.А. Подольська, В.Д. Лихвар, Д.Є. Погорілий. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 368 с.

11. Каленик О.О. Методичні аспекти оптимізації процесу навчання студентів-іноземців на підготовчих відділеннях ВНЗ України / О.О. Каленик, Т.Л. Цареградська, Т.В. Тарасова // Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Сер. «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки. – 2017. – №1 (13). – С. 194–198.